

Eufemizmy
we współczesnym języku słowackim

Najbliższym i przyjaciółom ze Słowacji

NR 3230

Mariola Szymczak-Rozlach

Eufemizmy
we współczesnym języku słowackim

Redaktor serii: Językoznawstwo Słowiańskie
Henryk Fontański

Recenzent
Maria Papierz

Spis treści

Wprowadzenie	7
Rozdział 1	
Kulturowe i językowe aspekty tabu	19
1.1. Przegląd badań	19
1.1.1. Tabuizacja w ujęciu lingwistów polskich	29
1.1.2. Tabuizacja w ujęciu lingwistów słowackich i czeskich	32
1.2. Tabu a eufemizmy	40
1.3. Tabu a poprawność polityczna	42
1.4. Zmiany obszarów podlegających tabu	52
Rozdział 2	
Pojęcie eufemizmu	60
2.1. Definiowanie eufemizmu	63
2.2. Eufemizmy a problem ekspresywności	74
2.3. Eufemizmy w słowackiej leksykografii	81
2.3.1. Eufemizmy w słownikach języka słowackiego	83
Rozdział 3	
Dziedziny eufemizowania w języku słowackim	91
3.1. Cechy fizyczne człowieka	93
3.1.1. Określenia otyłości (tuszy)	93
3.1.2. Określenia chudości	95
3.1.3. Określenia brzydoty	96
3.1.4. Określenia kalectwa	97
3.1.5. Określenia wieku	99
3.2. Nazwy czynności fizjologicznych	103
3.2.1. Zapachy ciała	107
3.2.2. Określenia odnoszące się do puszczania wiatrów	108

3.3. Stany fizjologiczne kobiety	109
3.4. Sfera intymna i seksualna	111
3.4.1. Prostytucja i homoseksualizm	116
3.5. Choroby	118
3.6. Śmierć i umieranie	122
3.7. Wierzenia religijne	136
3.8. Wady i nałogi ludzkie	138
3.8.1. Alkohol i jego użycie	138
3.8.2. Głupota	143
3.9. Polityka społeczna i dyplomacja	145
3.9.1. Nazwy instytucji społecznych	147
Rozdział 4	
Sposoby eufemizowania w języku słowackim	150
4.1. Jednostka leksykalna a eufemizm	158
4.2. Środki morfologiczno-słowotwórcze w zakresie eufemizacji	161
4.2.1. Stopniowanie i antonimy prefiksalne	162
4.2.2. Deminutywa	170
4.3. Środki leksykalne. Eufemistyczne deskrypcje	181
4.3.1. Nominacje peryfrastyczne	183
4.3.2. Hiperonimy	189
4.3.3. Synonimy	192
4.4. Substytucje	193
Podsumowanie	198
Bibliografia	201
Indeks osobowy	221
Resume	225
Summary	226

Wprowadzenie

Eufemizmy są zjawiskiem niezwykłym. Są to wyrazy lub związki frazeologiczne użyte w celu uniknięcia takiego środka leksykalnego, który z przyczyn estetycznych, kulturowych czy cenzuralnych uważany jest za nieprzyzwoity lub drastyczny. Eufemizmy eliminują wulgaryzmy, łagodząc trywialność i dosadność wypowiedzi¹. Jak wynika z ich analizy semantycznej, pragmatycznej i stylistycznej, tworzą stosunkowo wyraźną kategorię semantyczną, leksykalną i stylistyczną. Sytuują się na pograniczu wymienionych płaszczyzn językowych. Eufemizmy posiadają referencję pozajęzykową, jednak funkcjonują na płaszczyźnie języka. Ze względu na swoją naturę prezentują zjawisko dosyć rozmyte w przeciwieństwie do subkodu ekspresywnego o wyraźniej wytyczonych granicach. Chętnie korzystamy z eufemizmów, zwłaszcza wtedy, kiedy wyrażamy się w sposób oględny, nie chcąc kogoś urazić lub zranić albo kiedy w sposób zawoalowany udaje się nam zwieść odbiorcę na manowce.

Eufemizmy są z jednej strony odpowiedzią na tabu językowe, a z drugiej funkcjonują w zmieniającej się rzeczywistości jako substytuty, swoiste zamienniki lepszego, grzeczniejszego, bardziej kulturalnego, a czasem zgoła innego sposobu wyrażania się. Eufemizmy wzbogacają też system leksykalny każdego języka, występują prawdopodobnie we wszystkich językach i kulturach, choć ich zasób i produktywność w danym języku są zapewne zróżnicowane pod wieloma względami i uwarunkowane wieloma czynnikami.

Problematyka eufemizmów stanowi znaczne wyzwanie dla każdego badacza. Pełny ich opis wymaga uwzględnienia nie tylko wszystkich poziomów językowych, lecz także w dużej mierze ma charakter interdyscyplinarny. Pozajęzykowa referencja eufemizmów wskazuje na związki z psychologią, szeroko rozumianą kulturą, antropologią, a także socjologią, polityką oraz ekonomią.

¹ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Red. POLAŃSKI. Wrocław–Warszawa–Kraków 1993, s. 138.

Eufemizmy stanowią obszar badań niezwykle obszerny. Moim zamiarem nie jest ich kompleksowy opis, lecz wskazanie na wybrane lingwistyczne aspekty tego zagadnienia, takie, które w języku słowackim wydają się znaczące i charakterystyczne. Choć w tytule pracy nie pojawia się ograniczenie co do zakresu badań, to w zasadzie będę zajmować się izolowanymi jednostkami leksykalnymi, w tym środkami morfologicznymi i leksykalnymi, które służą budowaniu eufemistycznych jednostek. Na marginesie stawiam problem eufemizowania jednostek składowych, choć w pracy zdarza się, że dla pełniejszego wyjaśnienia jakiegoś zjawiska konieczne jest nawiązanie do struktur syntaktycznych. Mam świadomość tego, że niejednokrotnie będzie to spojrzenie z perspektywy porównawczej, z tego względu, że polskie eufemizmy doczekały się gruntownego opisu językowego i kulturowego w przeciwieństwie do badań słowackich, chociaż moim celem nie jest ujęcie w pełni konfrontatywne.

Niniejsze badania nad eufemizmami w języku słowackim koncentrują się w głównej mierze wokół problemów tabuizacji. Trudno nie odnieść się do zagadnienia eufemizacji bez odwoływania się do tabu, bowiem eufemizm zastępuje wyraz objęty tabu. Eufemizmom towarzyszą nieodłącznie takie zjawiska językowe jak: ekspresywność, intensyfikacja cechy czy wartościowanie². Ich postrzeganie i rejestrowanie w słownikach jednojęzycznych wyróżnia się różnym podejściem, co nie ułatwia zadania ani badaczowi, ani rodzimemu użytkownikowi języka. Wymagają one niezwyklej intuicji i bardzo wysokich kompetencji w zakresie znajomości danego języka, tym bardziej że liczą się tu umiejętności wydobywania ukrytych sensów słów, nierzadko zakamuflowanych.

Każdy z prezentowanych rozdziałów może stanowić odrębny przedmiot bardziej szczegółowych analiz i charakterystyk. Zwraca uwagę fakt wyraźnej cezury co do zasobu i funkcjonowania eufemizmów we współczesnym języku słowackim, jaką stanowi początek lat 90. XX wieku – ich funkcjonowanie w nowej rzeczywistości, odmiennej od tej istniejącej w czasie wspólnej państwowości czesko-słowackiej.

Za prezentacją niniejszych badań przemawia fakt, iż mimo nielicznych, niewielkich objętościowo publikacji, poświęconych problematyce eufemizacji (są to

² Wartościowanie jest związane z pragmatyką znaku, z emocjonalnym stosunkiem nadawcy do sytuacji, o której mowa. O zbiorze znaków znaczącym: 'ktoś umarł', mówimy np.: *zamknął oczy, wydał ostatnie tchnienie*. Możemy też wskazać na związki implikujące ujemne wartościowanie osoby zmarłej, np.: *trafił go szlag, wyciągnął kopyta* lub dodatnie wartościowanie, tak jak w przypadku eufemizmów: *odszedł do wieczności, zasnął snem wiecznym*. Por. m.in. prace J. PUZYNIŃY: *Problemy aksjologiczne w językoznawstwie*. „Poradnik Językowy” 1984, z. 9–10, s. 539–559. „Sądy o wartości mogą opierać się na uzasadnieniach uczuciowych, wolitywnych, ich jakość w ogromnym stopniu zależy od kształtującej nas kultury, niemniej zarówno mnogość oddziałujących na nas czynników, jak i nasze indywidualne cechy, nasza wiedza i poglądy stanowią o dużych różnicowaniach naszych wartościowań”. Por. *Język a kultura*. T. 3: *Wartości w języku i tekście*. Red. J. PUZYNIŃA, J. ANUSIEWICZ. Wrocław 1991.

zwłaszcza prace dotyczące eufemizującej leksyki dziecięcej³) brakuje pełniejszego monograficznego ujęcia syntetyzującego to zagadnienie.

Celem niniejszej rozprawy jest prezentacja eufemizmów leksykalnych w języku słowackim wraz z ich uwarunkowaniami kulturowymi i społecznymi, dalej wskazanie na ich kwalifikacje słownikowe, na problem ekspresywności i intensyfikacji – zjawisk nieodłącznie towarzyszących eufemizmom i procesom ich powstawania. Podejmując problem tak złożonego zjawiska, jakim jest eufemizm, i funkcjonującego poniekąd paralelnie tabu, nie sposób pominąć sprawczej mocy języka. Truizmem jest stwierdzenie, że między kulturą i językiem, czy też między językiem i kulturą, istnieje bezpośrednia zależność. To język jest składnikiem kultury, a jednocześnie kultura jest zawarta w języku – czyli język pełni rolę kluczową w kontekście formułowania kultury w poszczególnych społecznościach komunikacyjnych⁴.

Kolejny etap badań eufemizmów stanowi ich tematyczna klasyfikacja oraz prezentacja językowych sposobów eufemizowania. W badanym materiale staram się odnieść do najważniejszych kręgów – dziedzin tematycznych eufemizmu, jednak nie wszystkie z pól zostały tu zaprezentowane. Ze względu na złożoność i rozległość problematyki przedstawianej w pracy zostały z niej wyłączone: etykieta językowa, przekleństwa i wyzwiska, niektóre przywary i wady ludzkie, a także określenia statusu finansowego. Etykieta językowa wymaga w opisie ujęcia pragmatycznego, natomiast niniejsza analiza eufemizmów zorientowana jest na podejście systemowe. Rozległe aspekty pragmatyczne eufemizmów mogą w przyszłości stanowić interesujący przedmiot odrębnych badań.

Przedmiotem opisu czynię jednostki leksykalne: pojedyncze utrwalone leksemy, a także potoczne wyrażenia i zwroty peryfrastyczne, o sfrageologizowanym czy zmetaforyzowanym charakterze. Jest to opis środków leksykalnych i morfologicznych w pewien sposób skonwencjonalizowanych. Nie zajmuję się przypadkowymi jednostkowymi opisami. Z faktu, że połączenia te mają charakter skonwencjonalizowany, wynika, iż będą to stałe jednostki frazeologiczne. W pracy można odnaleźć takie przykłady, które stanowią domenę potocznej odmiany języka – jako wyrażenia, czy zwroty funkcjonujące na poziomie języka mówionego. Jest ich jednak niewiele w porównaniu do licznych stałych jednostek skonwencjonalizowanych.

³ Por. niektóre prace: D. SLANČOVÁ: *Reč autority a lásky. Reč učitelky materskej školy orientovaná na dieťa. Opis registra*. Prešov 1999; J. KESSELOVÁ: *Lingvistické štúdie o komunikácii detí*. Prešov 2001; EADEM: *Morfológia v komunikácii detí*. Prešov 2003; Z. HLAVATÁ: *Štatút detského slova v slovenčine*. Prešov 1999; S. ZAJACOVÁ: *Eufemizujúca lexika v reči matky a v reči otca orientovanej na dieťa*. W: *Epištoly o jazyku a jazykovede. Zborník štúdií venovaný doc. PhDr. Františkovi Ruščákovi, CSc., pri príležitosti životného jubilea*. Red. J. KESSELOVÁ, M. IMRICHOVÁ. Prešov 2012, s. 108–123; Z. ONDRÁČKOVÁ: *Komparatívny výskum detskej lexiky*. Prešov 2010.

⁴ J. BARTMIŃSKI: *Konwersatorium „Język a kultura”*. Projekt programu. W: *Język a kultura*. T. 1: *Podstawowe pojęcia i problemy*. Red. J. ANUSIEWICZ, J. BARTMIŃSKI. Wrocław 1991, s. 9.

* * *

Materiał do pracy ekscerpowałam głównie ze słowackiego korpusu narodowego⁵, który obejmuje 1 mld 23 mln jednostek tekstowych. Wyróżnione przykłady pochodzą z tekstów literackich, a także prasowych. Obejmują zarówno eufemizmy mowy potocznej, jak i oficjalnej. Dominuje tu leksyka ogólna, czasami substandardowa oraz frazeologia. W pracy uwzględniłam również teksty zasłyszane, czyli przykłady należące do uzusu. Są to zanotowane fragmenty jednostkowych przykładów eufemizmów, pochodzące z samodzielnie przeprowadzonej ekscerpacji tekstów słowackich. Różnorodny materiał przykładowy stanowi doskonały obraz funkcjonowania eufemizmów we współczesnym języku słowackim. Wszystkie odnotowane przykłady były konsultowane z rodzimymi użytkownikami języka słowackiego, tzn. z członkami zespołu „Oddelenia súčasnej lexikológie a lexikografie Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV”. Zasadniczo odstąpiłam od tłumaczenia przywoływanych tu jednostek językowych. Zrozumieniu przykładów słowackich służy osadzenie konkretnego elementu językowego w określonym kontekście szczegółowym.

Do opisu leksykograficznego eufemizmów wykorzystane zostały następujące słowniki: *Slovník slovenského jazyka*⁶, *Krátky slovník slovenského jazyka*⁷, *Synonymický slovník slovenčiny*⁸ oraz *Slovník súčasného slovenského jazyka*⁹.

Niektóre przykłady omówień eufemistycznych pochodzą ze współczesnej prasy – dzienników: „Sme i Pravda”, a także materiały internetowe z lat 2008–2013. Wśród prasy kolorowej, bulwarowej, przeznaczonej przede wszystkim dla kobiet znalazły się: „Báječná žena”, „Feminity”. Niektóre cytowane przykłady nie zawsze są zgodne z przyjętą normą języka słowackiego. Wykorzystano także eufemizmy ze słowackiej literatury współczesnej, autorstwa m.in.: Denisy Fulmekovej, Petra Macsovszkiego, Petra Pišťanka oraz Eteli Farkašovej. Dla pełności obrazu funkcjonowania eufemizmów przywołuję również w pracy niektóre starsze jednostki leksykalne pochodzące ze słownika Adolfa P. Zatureckiego¹⁰.

⁵ Slovenský národný korpus Jazykovedný ústav L. Štúra Slovenskej akadémie vied w wersji prim-6.0., podkorpusy: prim-6-0-public-all oraz prim-6-0-img-sk. <http://slovníky.korpus.sk/> (dostęp: 20.07.2012). W pracy cytaty z tego źródła opatruję skrótem SNK.

⁶ *Slovník slovenského jazyka*. T. 1–6. Red. Š. PEČIAR. Bratislava 1959–1968. <http://www.slovníky.korpus.sk> (dostęp: 30.09.2010). W pracy słownik oznaczam skrótem SSJ (cytaty pochodzące z wersji drukowanej opatruję numerem strony).

⁷ *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4 dopl. a upr. vyd. Red. J. KAČALA. M. PISÁRČIKOVÁ, M. POVAŽAJ. Bratislava 2003. <http://slovníky.juls.savba.sk/?d=kssj4> (dostęp: 30.09.2010). W pracy słownik oznaczam skrótem KSSJ.

⁸ *Synonymický slovník slovenčiny*. Red. M. PISÁRČIKOVÁ. Bratislava 2000. <http://slovníky.juls.savba.sk/?d=sss> (dostęp: 30.09.2009). W pracy słownik oznaczam skrótem SSS.

⁹ *Slovník súčasného slovenského jazyka*. Red. A. JAROŠOVÁ, K. BUZÁSSYOVÁ. Bratislava 2006 – T. 1: A–G; Bratislava 2011 – T. 2: H–L. W pracy słownik oznaczam skrótem SSSJ; cyfra rzymska przy skrócie (jeśli się pojawia) oznacza numer tomu.

¹⁰ A.P. ZATURECKÝ: *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*. Red. M. KOSOVÁ. Bratislava 1975.

W badaniach nad szeroko zakrojoną problematyką eufemizacji odwołuję się w dużej mierze do osiągnięć i dorobku badawczego polskich lingwistów, z uwagi na ich znaczący wkład w rozwój badań i zjawisk towarzyszących temu interesującemu zagadnieniu. Na Słowacji i w Czechach zagadnienia te cieszą się mniejszą popularnością, zatem praca wzbogaca także językoznawstwo słowackie o nowe ujęcie mało rozpoznanej problematyki eufemizmów. W pracy wykorzystuję metody wypracowane przez słowiańską semantykę leksykalną i strukturalną, w szczególności leksykologię i leksykografię polską oraz słowacką. Uwzględniłam przede wszystkim prace teoretyczne leksykalno-semantyczne badaczy polskich i słowackich: Macieja Grochowskiego, Piotra Żmigrodzkiego, Ryszarda Tokarskiego, Jana Tokarskiego, Renaty Grzegorzycowej, a także Jurija Apresjana, Grażyny Sawickiej czy Jadwigi Puzyniny, natomiast w ramach leksykologii i leksykografii słowackiej publikacje Juraja Dolníka, Jána Bosáka, Kláry Buzássyovej i Jána Horeckiego, a także Márii Pisárčikovej i Danieli Slančovej.

Postrzeganie eufemizmów w kontekście leksykalnym, semantycznym, stylistycznym oraz retorycznym jest zasługą polskiej lingwistki Anny Dąbrowskiej. Jej kompleksowa monografia o eufemizmach języka polskiego stała się znaczącą inspiracją dla przeprowadzonych przeze mnie badań nad eufemizmami słowackimi. Niewątpliwie prace z zakresu stylistyki słowackiej Jozefa Mistríka i Jána Findry stanowiły z kolei bodziec do zdefiniowania interesujących jednostek leksykalnych o statusie niejednoznacznym. Odmienna od polskiej realizacja językowa eufemizmów pozwoliła na wyodrębnienie jednostek, powstałych w różny sposób – na drodze derywacji morfologicznej, deskrypcji czy substytucji.

* * *

Badaniom eufemizmów poświęcono wiele uwagi, szczególnie w pracach językoznawców zachodnioeuropejskich: angielskich, niemieckich, włoskich i hiszpańskich¹¹. Bogatą literaturę na ten temat można odnaleźć we wspomnianej monografii Anny Dąbrowskiej, poświęconej całościowemu ujęciu eufemizmów w języku polskim. W niniejszej pracy przedstawię badania lingwistów słowiańskich, zajmujących się tym bardzo interesującym zagadnieniem. Przedmiotem analizy uczynię zatem prace lingwistów zachodniosłowiańskich, w mniejszym zakresie badaczy wschodniej i południowej Słowiańszczyzny, a także w niewielkim zakresie, który nie obejmuje prac slawistycznych, także dorobek lingwistów zachodnich.

Najstarsze opracowania pochodzą z lat 20. i 30. XX wieku. Wśród najwcześniejszych publikacji na temat eufemizmów na uwagę niewątpliwie zasługuje pra-

¹¹ K. ALLAN, K. BURRIDGE: *Euphemism & Dysphemism. Language Used as Shield and Weapon*. Oxford 1991; E. DANINGER: *Tabubereiche und Euphemismen*. W: *Sprachtheorie und angewandte Linguistik. Festschrift für Alfred Wollman zum 60. Geburtstag*. Tübingen 1982; R.W. HOLDER: *A Dictionary of American and British Euphemisms. The Language of Evasion, Hypocrisy and Deceit*. Bath 1987; CH.E. KANY: *American-Spanish Euphemisms*. Berkeley-Los Angeles 1960.

ca Fraňa Črnka¹², która stanowiła próbkę syntetycznego ujęcia eufemizmów w językach słowiańskich wraz z licznymi różnojęzycznymi przykładami oraz artykuł Stanisława Szobera traktujący o eufemistycznych przekształceniach wyrazów¹³.

Wśród opracowań późniejszych należy wymienić prace Stanisława Widłaka, publikowane w „Biuletynie Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” oraz w „Kwartalniku Filologicznym”¹⁴. Prace tego autora dotyczą wprowadzenia języków romańskich, lecz zawarte w nich treści, zważywszy na ich charakter ogólny, odnoszą się do innych języków europejskich. Są to publikacje, w których eufemizmy jawią się jako odpowiedź na tabu językowe. W podobnej konwencji utrzymany jest artykuł Marii Szewcow-Szewczyk¹⁵ oraz wcześniejsze prace Dąbrowskiej¹⁶.

Natomiast praca Przemysława Zwolińskiego dotyczy jedynie wulgaryzmów i ich zastępowania przez najrozmaitsze eufemizmy za pośrednictwem środków fonologicznych¹⁷.

Kolejna badaczka, Anna Engelking, podejmuje problematykę śmierci i umierania, przyjmując zresztą wcześniejsze ustalenia zawarte w pracach Widłaka. Autorka jako przyczynę pojawiania się eufemizmów podaje istnienie tabu. Wymienia kilka charakterystycznych cech dla funkcji eufemistycznej, m.in. taką, że:

funkcję eufemistyczną może pełnić tylko takie wyrażenie, które powstało w wyniku nowych oryginalnych skojarzeń, wyrażenie, które nie zaspokaja stereotypowych oczekiwań odbiorcy, ale jest dlań pewnym zaskoczeniem czy zagadką. Nowy eufemizm nie tylko zastępuje nazwę podstawową, ale nawet ją „kamoufluje”. Nie może być utarty ani zleksykalizowany¹⁸.

Z poglądem autorki możemy polemizować, gdyż wiele wyrażen w języku słowackim ma charakter zleksykalizowany, jednak wciąż mają one wartość eufemistyczną, ponieważ nie nazywają zjawiska wprost i mają właściwości kamu-

¹² F. ČRNEK: *Ze studiów nad eufemizmami w językach słowiańskich*. „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie” 1927, R. 8, s. 15–21.

¹³ S. SZOBER: *Eufemistyczne przekształcenia wyrazów i zwrotów*. „Poradnik Językowy” 1932, z. 9/10, s. 255–257.

¹⁴ S. WIDŁAK: *Tabu i eufemizm w językach nowożytnych*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 1963, z. 22, s. 93–102; IDEM: *Zagadnienie tabu i eufemizmu w językach romańskich*. „Kwartalnik Neofilologiczny” 1965, z. 12, s. 73–79; IDEM: *Zjawisko tabu językowego*. „Lud” 1968, z. 52, s. 7–23.

¹⁵ M. SZEWCOW-SZEWCZYK: *Tabu i eufemizmy językowe dawniej i dziś*. „Poradnik Językowy” 1974, z. 6, s. 285–293.

¹⁶ A. DĄBROWSKA: *O eufemizmach w języku*. W: „Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia Linguistica” 1992, T. XV, s. 25–31; EADEM: *Eufemizmy mowy potocznej*. W: *Język a kultura*. T. 5: *Potoczność w języku i kulturze*. Red. J. ANUSIEWICZ, F. NIECKULA. Wrocław 1992, s. 119–178.

¹⁷ P. ZWOLIŃSKI: *O pewnym typie eufemizmów we współczesnej polszczyźnie mówionej*. W: *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*. Wrocław–Warszawa 1978, s. 251–257.

¹⁸ A. ENGELKING: *Istota i ewolucja eufemizmów (na przykładzie zastępczych określeń śmierci)*. „Przegląd Humanistyczny” 1984, z. 4, s. 115–129.

flujące, np.: słc. *jazyk sa mu potkol, to je taký Kubo, už je v lone Abrahámovom*. Wśród określonych cech nazw zastępczych Engelking wymienia intensywność emocjonalnego zabarwienia, szybką zmienność oraz częste żartobliwe, a nawet ironiczne nacechowanie¹⁹. Po za tym eufemizmy traktuje jako zjawisko społeczno-kulturowe, w eufemistycznych zjawiskach odbija się bowiem wyrażenie rzeczywistość pozajęzykowa.

Pozostałe prace badawcze, które warto przytoczyć w kolejności chronologicznej, to: artykuły Marii Kasprzyk, traktujące o eufemizmach w prasie²⁰, publikacja Waldemara Truszkowskiego²¹ o eufemizmach we współczesnym języku polskim oraz Ewy Masłowskiej o przeobrażeniach semantycznych nazw gwarowych diabła²². Wśród czołowych prac dotyczących eufemizmów niewątpliwie należy wyróżnić monografię Dąbrowskiej²³. Badaczka, jako pierwsza dokonała całościowego opisu eufemizmów języka polskiego, proponując aż 15 pól badawczych – dziedzin eufemizowania. Autorka monografii usytuowała eufemizmy na granicy wielu dyscyplin językoznawczych, poczynając od semantyki, poprzez leksykologię, stylistykę, a kończąc na retoryce. Oprócz rozważań teoretycznych na temat eufemizmu i tabu językowego podjęła także kwestie językowej realizacji eufemizmów. Dąbrowska przeanalizowała mechanizmy tworzenia eufemizmów za pośrednictwem środków fonologicznych, morfologicznych, słowotwórczych, leksykalnych, a także semantycznych. Rozpatrywała też środki na poziomie wypowiedzenia i tekstu oraz graficzne środki służące eufemizacji. Jej praca zawiera liczne przykłady eufemizowania również w innych językach, np. w języku angielskim, niemieckim, włoskim, hiszpańskim, a także nieliczne przykłady w serbskim, chorwackim i czeskim. Duża liczba przykładów, ilustrujących różne możliwości polszczyzny w zakresie tworzenia eufemizmów zaowocowała następnie wydaniem przez badaczkę *Słownika eufemizmów polskich*, w którym zebrała ponad 2700 wyrazów, wyrażeń i zwrotów eufemistycznych. Większość ilustrowana jest przykładami z różnych źródeł, pisanych i mówionych²⁴. Dla Dąbrowskiej celem słownika było nie tylko przełamanie istniejących tabu, lecz pokazanie, w jaki sposób (tj. jakimi środkami językowymi) można obłożone nimi wyrazy zastąpić, by ich forma uległa złagodzeniu²⁵.

¹⁹ Ibidem, s. 115.

²⁰ M. KASPRZYK: „*Foriter in re, suaviter in modo*”, czyli o eufemizmach w prasie. „Zeszyty Prasoznawcze” 1978, z. 4, s. 61–70.

²¹ W. TRUSZKOWSKI: *O eufemizmach we współczesnym języku polskim*. W: „Roczniki Naukovo-Dydaktyczne WSP im. KEN w Krakowie. Prace Językoznawcze” 1986, [T.] 5, z. 104, s. 129–142.

²² E. MASŁOWSKA: *Derywacja semantyczna rzeczowników ekspresywnych*. Wrocław 1988.

²³ A. DĄBROWSKA: *Eufemizmy współczesnego języka polskiego*. Wrocław 1994.

²⁴ Por. A. DĄBROWSKA: *Słownik eufemizmów polskich, czyli w rzeczy mocno, w sposobie łagodnie*. Warszawa 2005.

²⁵ Ibidem, s. 9. Autorka zaznaczyła, iż była to pierwsza tego typu praca nie tylko w leksykografii polskiej, lecz także w odniesieniu do innych języków słowiańskich. Natomiast w 2008 roku ukazał się pierwszy w językach wschodniosłowiańskich słownik eufemizmów. Por. E.P. SENIČKINA: *Slovar evfemizmov ruskogo jazyka*. Moskwa 2008.

O problematyce eufemizacji oraz tabu językowego traktują dwie najnowsze językoznawcze prace zbiorowe: pierwsza publikacja dotyczy tabu i eufemizacji w dialektach²⁶, natomiast druga obejmuje tabu w języku i kulturze²⁷. W pierwszym opracowaniu zbiorowym znajdziemy rozważania m.in. na temat eufemizacji nazw własnych na Polesiu, a także problematykę mówienia i pisanie o śmierci. Zebrane artykuły dotyczą w dużej mierze kultury ludowej, narodowej lub języka utworów literackich. Materiał językowy jest zróżnicowany – od tekstów dialektów polskich po dialekty ukraińskie, czy białoruskie. Natomiast drugi zbiór obejmuje zagadnienia tabu oraz łamania tabu w tekstach literackich, w czasopiśmie młodzieżowych, a także w języku polityki. Prezentowana praca częściowo także omawia zagadnienia z pogranicza eufemizmów i przekleństw.

Z kolei artykuł Anny Gondek i Joanny Szczęk prezentuje eufemistyczne związki frazeologiczne, dotyczące nałogu pijaństwa²⁸. Natomiast publikacje Anny Tyrpy, Tadeusza Zgółki oraz Grażyny Sawickiej podejmują zagadnienia teoretyczne, związane z tabu językowym i jego nieustannym ewoluowaniem we współczesnych kulturach²⁹.

Problematyka eufemizmów i tabu znajduje również podatny grunt w nurcie językoznawstwa, który chętnie sięga po metody i osiągnięcia dyscyplin pokrewnych, zwłaszcza tych badających kulturę³⁰, czy zagadnienia magii w języku, wiary w magiczną moc i siłę słowa³¹.

Słowackie prace na temat eufemizmów oraz problematyki eufemizacji są nieliczne. Są to opracowania, które zagadnienie eufemizmów traktują marginalnie. Brak jest większych publikacji omawiających interesujące zagadnienie, jedynie w podręcznikach do stylistyki i retoryki słowackiej wspomina się o eufemizmach, jako o wyrazach łagodzących (*zjemňujúcich výrazoch*)³². Eufemizmy w języku słowackim, podobnie jak w czeskim, stanowią często obszar leksyki ekspresywnej i w ramach tej leksyki są analizowane, jako jednostki o pozytywnym zabarwieniu (*jednotky s kladným citovým zafarbením*). Jak widać, w słowackiej lingwistyce stosuje się nieco inne podejście metodologiczne, niż w polskiej. O pewnych zmianach na płaszczyźnie leksykalnej języka – lecz tylko w aspekcie rewitalizacji i przekształceń semantycznych niektórych leksemów, czy też pojawiania się

²⁶ *Tabu i eufemizacja w dialektach słowiańskich*. Red. F. CZYŻEWSKI, A. TYRPA. Lublin 2008.

²⁷ *Język a kultura*. T. 21: *Tabu w języku i kulturze*. Red. A. DĄBROWSKA. Wrocław 2009.

²⁸ A. GONDEK, J. SZCZĘK: „Blau wie ein Veilchen” – eufemistyczne związki frazeologiczne w języku niemieckim opisujące picie alkoholu. W: *Język a kultura*. T. 21: *Tabu w języku i kulturze...*, s. 195–208.

²⁹ Por. *Język a kultura*. T. 21: *Tabu w języku i kulturze...*

³⁰ Por. A. ENGELKING: *Kłątwa. Rzecz o ludowej magii słowa*. Warszawa 2010.

³¹ Por. B. WALCZAK: *Magia językowa dawniej i dziś*. W: *Język zwierciadłem kultury, czyli nasza codzienna polszczyzna*. Red. H. ZGÓŁKOWA. Poznań 1988, s. 54–68; „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury”. T. 13. (Wybrane teksty). Red. J. BARTMIŃSKI. Lublin 2001.

³² J. MISTRÍK: *Štylistika*. Bratislava 1997; IDEM: *Rétorika*. Bratislava 1980; J. FINDRA: *Štylistika slovenčiny*. Martin 2004; D. SLANČOVÁ: *Základy praktickej rétoriky*. Prešov 2001.

nowych wskutek przemian cywilizacyjno-kulturowych – wspomina m.in. Klára Buzássyová. W swoim artykule wskazuje na działanie dwóch przeciwstawnych tendencji dominujących w komunikacji językowej, tzw. tendencji do melioratywności leksyki bądź do jej pejoratywności³³. Pozostałe prace dotyczące eufemizmów w języku słowackim są to publikacje mojego autorstwa, oparte na materiale słowackim, o charakterze konfrontatywnym słowacko-polskim, sięgające nierzadko również do przykładów z języka czeskiego³⁴.

W pracach czeskich leksykologów: m.in. Josefa Filipca i Františka Čermáka, podobnie jak u słowackich językoznawców wspomina się o eufemizmach jako o wyrazach łagodzących (czes. *zjemňujících*), które mają pozytywną ekspresywność (czes. *kladnou expresivitu*)³⁵. W języku czeskim status eufemizmów jest taki sam, jak w języku słowackim – tworzą one warstwę wyrazów ekspresywnych. Oprócz eufemizmów kategorię ekspresywów tworzą także inne kategorie leksykalno-słowotwórcze, m.in. deminutywa, familiaryzmy, hipokorystyka oraz wyrazy dziecięce. Wśród prac czeskich autorów warto wskazać na publikację Věry Schmiedtovej, która podejmuje problematykę eufemizmów we współczesnym języku czeskim, a dotyczy ona różnych obszarów tematycznych procesu eufemizacji, np.: polityki – okresu panowania reżimu komunistycznego w Czechach, np. czes. *pracovní tábor, koncentrační tábor* zamiast *těžká vězení*, dalej przykłady dotyczące śmierci: *zesnul, odešel, zhasl, následoval ji na onen svět* zamiast *umřít*, czy też nowszych, nazw profesji i zawodów: *logistik* zamiast *skladník, manager prodeje* zamiast *vedoucí obchodu, kosmetička podlahových krytin* zamiast *uklizečka* oraz *erosenka* zamiast *prostitutka*. Wszystkie wymienione przykłady pochodzą z narodowego korpusu języka czeskiego, a w definicji eufemizmu autorka powołuje się na *Velký slovník cizích slov*, gdzie wyraźnie zaznacza, iż podstawą eufemizmu jest *zastírání skutečného významu*, czyli maskowanie znaczenia rzeczywistego, realnego³⁶. Wiele przykładów wyrazów czy też wyrażań o funkcji eufemistycznej można odnaleźć także u Vladimíra Justa, w słowniku klisz językowych (czes. *floskulí*), pracy dotyczącej współczesnej czeskiej nowomowy. Just nazwał takie wyrażenia „floskulami” i opracował specjalny słownik, nie kryjąc przy tym swojego negatywnego stosunku, w sposób niezwykle obrazowy, aczkolwiek dosadny:

³³ K. BUZÁSSYOVÁ: *Lexikálne zmeny v súčasnej slovenčine. (Tendencie, motívy, komunikačné efekty)*. W: *Języki słowiańskie 1945–1995. Gramatyka – Leksyka – Odmiany. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej*. Red. S. GAJDA. Opole 1995, s. 200.

³⁴ M. SZYMCZAK-ROZLACH: *Eufemizacja leksyki słowackiej w komunikacji międzyjęzykowej*. „Jazykovedný časopis” 2008, R. 59, Č. 1–2, s. 55–63; EADEM: *Poprawność polityczna a eufemizacja (na materiale słowackim, czeskim i polskim)*. W: *Literatura i język. Szkice opisowe i komparatywne*. T. 1. Red. M. MICHALSKA-SUCHANEK. Gliwice 2010, s. 132–139; EADEM: *Tabu a eufemizmy w języku słowackim i polskim*. W: *Slovenčina (nielen) ako cudzí jazyk v súvislostiach*. Red. L. ŽIGOVÁ, M. VOJTECH. Bratislava 2011, s. 107–119.

³⁵ J. FILIPEC: *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie*. Praha 1961, s. 115–116. Wśród takich wyrazów: *zsnouti/zemřít, mrtvý/zesnulý*. F. ČERMÁK: *Jazyk a jazykoveda*. Praha 1991.

³⁶ V. SCHMIEDTOVÁ: *Čeština jak ji neznáte*. Praha 2010, s. 68–70.

Floskule alespoň v pojetí mých knih, není každý významově opotřebený řečový obrat, idiom, vazba, každá partiiová metafora či každá fráze... Floskule, řečeno s Karlem Čapkem není ustálené rčení, ale ustálené lhaní... Je habituální a zmechanizovaná neupřimnost³⁷.

Autor charakteryzując i krytykując źle rozumianą poprawność polityczną, przytacza wiele przykładów wyrażen kamouflujących rzeczywistość nieprzychylną dla społeczeństwa. Natomiast praca Tomasza Jeníka, wprawdzie traktująca w przeważającej mierze o tabu językowym, nawiązuje również do wyrażen zastępczych, a tym samym do złożonej problematyki eufemizmów i środków eufemizowania³⁸.

Jak widać z przeglądu literatury, wymienione prace słowackie i czeskie tylko w niewielkim stopniu podejmują problematykę eufemizowania i wnoszą stosunkowo mały wkład w rozwój interesujących badań. Korzystam jedynie z wybranych publikacji, które były w jakiejś mierze inspirujące dla moich rozważań.

Problematyka eufemizmów cieszy się również dużym zainteresowaniem wśród językoznawców rosyjskich. Wśród nich należy wymienić prace Leonida Krysina, Vasilija Moskvin, traktujące o eufemizmach we współczesnym języku rosyjskim³⁹. Krysin zwraca uwagę na działanie dwóch tendencji w języku rosyjskim: jednej, zwanej pejoratywizacją, oraz drugiej, przeciwstawnej, nazywanej melioryzacją, utożsamianej bardzo często z procesem eufemizacji. Dopełnienie wcześniejszych rozważań na temat eufemizmów w języku rosyjskim stanowi wydanie przez Elenę Seničkinę słownika eufemizmów języka rosyjskiego⁴⁰. Pewne ustalenia poczynione przez autorkę wymienionego słownika z pewnością stanowiły inspiracje dla późniejszych prac leksykograficznych o charakterze konfrontatywnym, których autorami byli wprawdzie polscy lingwiści, lecz materiał językowy pochodził z języka rosyjskiego. Należy tu przytoczyć dwie prace leksykograficzne Katarzyny Dembskiej⁴¹ oraz Antoniego Markunasa⁴². Dembska była też autorką wcześniejszych opracowań na temat zagadnienia eufemizacji, problemów badawczych eufemizmów⁴³. Słownik Markunasa obejmuje dwie grupy

³⁷ V. JUST: *Slovník floskulí 2. Malá encyklopedie polistopadového newspeaku: klišé, slogany, han-týrky, tiky, partiiové metafory, slovní smogy*. Praha 2005, s. 42.

³⁸ T. JENÍK: *Jazyková tabu*. Diplomová práce. Olomouc 2003.

³⁹ Ł.P. KRYSIN: *Eufemizmy v sovremennoj russkoj reci*. W: *Russkij jazyk konca XX stoletja (1985–1995)*. Red. E.A. ZEMSKAJA. Moskva 1996; V.P. MOSKVIN: *Eufemizmy v leksičeskoj sisteme sovremen-nogo russkogo jazyka*. Volgograd 1999.

⁴⁰ E.P. SENIČKINA: *Slovar' evfemizmov russkogo jazyka*. Moskva 2008.

⁴¹ K. DEMBSKA: *Rosyjsko-polski słownik semantycznego pola seksu*. Toruń 2007.

⁴² A. MARKUNAS: *Rosyjsko-polski dydaktyczny słownik podstawowych eufemizmów*. Poznań 2010.

⁴³ Por. K. DEMBSKA: *Krótką charakterystyka zjawiska eufemizacji we współczesnym języku rosyjskim (na przykładzie pola semantycznego seksu)*. W: *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis. Konfrontacja. Przekład*. Red. I. ŁUCZKÓW, J. SOKOŁOWSKI. Wrocław 2002, s. 71–75; EADEM: *Gniazda*

słownictwa: tę związaną z codzienną egzystencją ludzką oraz z życiem społeczno-politycznym, podczas gdy słownik Dembskiej dotyczy tylko jednego pola semantycznego, tj. seksu – tematu w największym stopniu objętym tabu. Nieliczne eufemizmy są również notowane w słowniku zapożyczeń polskich w języku rosyjskim Wiesława Witkowskiego⁴⁴.

Dorobek południowej Słowiańszczyzny stanowią publikacje, które ukazały się pod koniec lat 90., przede wszystkim w chorwackiej literaturze lingwistycznej. Są to w dużej mierze prace o charakterze pragmalingwistycznym oraz takie, które dotyczą językowych realizacji eufemizmów, głównie artykuły Branko Kuny⁴⁵. W tekstach tych autor pisze m.in. o semantycznych środkach wyrażania eufemizmu: metafory i metonimii, wykorzystywanych ekspansywnie, głównie w języku polityki oraz o środkach występujących na płaszczyźnie leksykalnej. Wśród przykładów można odnaleźć metafory śmierci i umierania⁴⁶. Natomiast inny badacz chorwacki Dinka Pasini w swojej pracy powołuje się na chorwacki słownik jednojęzyczny Vladimira Anicia, zawierający około 25 eufemizmów, definiując je jako słowa, wyrazy łagodzące (*blaža riječ*). Wśród przykładów notuje takie zwroty czy pojedyncze leksemy, jak: *zaspati vječnim snom*, *spavati vječni san*. Z kolei Tanja Građečak-Erdeljić prezentuje eufemizmy chorwackie w języku polityki⁴⁷.

Problematyka tabu w słowackiej i czeskiej literaturze językoznawczej zawarta jest przede wszystkim w publikacjach: Viery Budovičovej⁴⁸ Vladimíra Patráša⁴⁹, Braňa Hochela⁵⁰, Antona Habovštiaka⁵¹, Danieli Slančovej⁵² oraz wspomnianego

słotowórcze w systemie eufemizmów współczesnego języka rosyjskiego. W: „Przegląd Rusycystyczny” 2004, z. 3, s. 79–85.

⁴⁴ W. WITKOWSKI: *Nowy słownik zapożyczeń polskich w języku rosyjskim*. Kraków 2006.

⁴⁵ B. KUNA: *Eufemizmi u privatnoj i javnoj komunikaciji*. „Književna revija” 2005, br. 3–4, s. 165–173; EADEM: *Identifikacija eufemizama i njihova tvorba u hrvatskom jeziku*. „Fluminensia” 2007, R. 19, br. 1, s. 95–113; EADEM: *Eufemizmi i gospodarstvo*. „Riječki filološki dani” 2008, knj. 7, s. 601–610.

⁴⁶ Por. przykłady: *otići na vječni počinak*; *prestat i disati*; *prijeći u vječnost*; *ispustiti posljednji dah*. B. KUNA: *Identifikacija eufemiakizama i njihova tvorba u hrvatskom jeziku...*, s. 95–113.

⁴⁷ T. GRAĐEČAK-ERDELJIĆ: *Metonimija kao izlaz-eufemizmi u jeziku politike*. W: *Jezik u društvenoj interakciji. Zbornik radova sa savjetovanja održanoga 16. i 17. svibnja u Opatiji*. Red. D. STOLAC, N. IVANETIĆ, B. PRITCHARD. Zagreb–Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku 2005, s. 185–192.

⁴⁸ V. BUDOVIČOVÁ: *Spisovné jazyky v kontakte. Sociolingvistický pohľad na dnešný vzťah slovenčiny a češtiny*. „Slovo a slovesnosť” 1974, R. 35, s. 171–181; EADEM: *Jazykové tabu v medzijazykovej komunikácii*. W: *Studia Academica Slovaca*. Č. 19. Red. J. MISTRÍK. Bratislava 1990, s. 25–29.

⁴⁹ V. PATRÁŠ: *Obscennost a jej sociolingvistické parametre (Na fragmentoch slovenskej prózy 90. rokov)*. W: *Studia Academica Slovaca*. Č. 26. Red. J. MLACEK. Bratislava 1997, s. 127–136.

⁵⁰ B. HOCHEL: *Slovník slovenského slangu*. Bratislava 1993; IDEM: *Tabuizované slová v slovenčine*. W: *Studia Academica Slovaca*. Č. 17. Red. J. MISTRÍK. Bratislava 1988, s. 179–187.

⁵¹ A. HABOVŠTIAK: *Tabuové slová v slovanských jazykoch*. W: *Československé příspěvky pro 8. Mezinárodní sjezd slavistů*. Zagreb 1978. Praha 1987, s. 55–65.

⁵² D. SLANČOVÁ: *Detabuizácia a markantnosť výrazu v sérii cestopisných kníh Borisa Filana*. W: *Jazyková kultúra na začiatku tretieho tisícročia*. Red. M. POVAŽAJ. Bratislava 2009, s. 135–144.

wcześniej Tomasza Jeníka, a także w artykułach zebranych w tomie: *Eurolingua & Eurolitteraria*⁵³. W polskiej literaturze lingwistycznej to przede wszystkim monografia Anny Krawczyk-Tyrpy *Tabu w dialektach*⁵⁴, książka Anny Dąbrowskiej oraz wspomniane wcześniej dwa tomy: jeden dotyczący *Tabu językowego i eufemizacji w dialektach słowiańskich*, drugi z zakresu lingwistyki kulturowej o *Tabu w języku i kulturze*. Jednym z ważniejszych opracowań, lecz wcześniejszych, z lat 80., są *Szkice o tabu językowym* Zenona Leszczyńskiego, w których autor prezentuje problematykę tabu i przeżywania się eufemizmów⁵⁵. Wyróżnia m.in. dwa rodzaje tabu: tabu w planie treści oraz w planie wyrażania. Najnowsza praca zbiorowa pod redakcją Natalii Długosz ukazuje różnorodne aspekty obecności tabu kulturowego w literaturach i kulturach słowiańskich⁵⁶. Zawarte w niej artykuły dotyczą tych sfer ludzkiej egzystencji, które są najbardziej objęte tabu, a mianowicie seksualności i płciowości, cielesności i bólu oraz śmierci. Ich autorzy przez pryzmat języka i tekstów literackich odsłaniają współczesne tabu.

* * *

Praca poza wprowadzeniem i stanem badań nad eufemizmami słowackimi w kontekście ogólnosłowiańskim składa się z czterech zasadniczych rozdziałów. Rozdziały pierwszy i drugi mają charakter teoretyczny – dotyczą kulturowych i językowych aspektów tabu, zjawisk związanych z poprawnością polityczną oraz przesuwaniem się obszarów tabuizowanych. Drugi podejmuje problem definiowania eufemizmu w słowackiej, czeskiej i polskiej literaturze lingwistycznej, w wybranych leksykonach, oraz dotyczy miejsca eufemizmu w słowackiej i polskiej tradycji leksykograficznej. Kolejne dwa rozdziały mają charakter analityczny. Materiał badawczy stanowią wybrane eufemizmy kwalifikowane do określonych dziedzin ludzkiej egzystencji oraz ich językowa realizacja na płaszczyźnie morfologiczno-leksykalnej. Oprócz rozważań teoretycznych praca zawiera liczne przykłady ilustrujące różne sposoby języka słowackiego w zakresie tworzenia eufemizmów, od derywatów, substytucji po nominacje peryfrastyczne o charakterze eufemistycznych deskrypcji⁵⁷. Całość pracy dopełniają podsumowanie, bibliografia, indeks osobowy oraz streszczenia w języku słowackim i angielskim.

⁵³ *Eurolingua & Eurolitteraria*. Red. O. ULIČNÝ. Liberec 2009.

⁵⁴ A. KRAWCZYK-TYRPA: *Tabu w dialektach polskich*. Bydgoszcz 2001.

⁵⁵ Z. LESZCZYŃSKI: *Szkice o tabu językowym*. Lublin 1988.

⁵⁶ *Tabu w oku szeroko otwartym*. Red. N. DŁUGOSZ, współpr. Z. DIMOVSKI. Poznań 2012.

⁵⁷ W celu uporządkowania opisu większości badanych jednostek leksykalnych zastosowałam następujące oznaczenia: wszystkie leksemy zapisano kursywą; kwalifikatory – najczęściej w formie skróconej – wyróżniono kursywą (w zapisie hasłowym umieszczono je dodatkowo w nawiasie kwadratowym; w przypadku pojedynczych przykładów posłużono się nawiasem okrągłym); znaczenie analizowanych leksemów podano w cudzysłowie semantycznym, przykłady ich użycia zaś złożono pismem prostym i umieszczono je po dwukropku (przykłady pochodzące z SNK oraz ze źródeł internetowych opatrzone cudzysłowem).

Indeks osobowy

- Anić Vladimir 17
Apresjan Jurij 11, 168
- Balážová Lubica 171, 176, 178
Bally Charles 75
Balowski Mieczysław 154, 155
Bańko Mirosław 89, 152
Biľak Vasil 47, 49
Boas Franz 42
Bogusławski Andrzej 159
Bortliczek Małgorzata 35
Bosák Ján 11, 34, 86
Bralczyk Jerzy 52
Budovičová Viera 17, 18, 36, 154
Buffa Ferdinand 175
Bugajski Marian 165
Bühler Karl 76
Burszta Wojciech 25
Buzássyová Klára 11, 15, 62, 72, 73, 154,
156, 164, 176, 194
- Čermák František 15
Cichowicz Stanisław 123
Cook James 19
Črnek Fraňo 12
Czyżewski Feliks 29
- Danninger Elisabeth 151
Dąbrowska Anna 11–13, 18, 25, 27, 29–31,
41, 52, 53, 56–58, 60, 61, 63–65, 67, 73,
74, 82, 92, 114, 115, 119, 127, 139, 143,
151, 159, 169, 191, 192, 195
- Dembska Katarzyna 16, 65, 73
D'Souza Dinesh 42
Długosz Natalia 18, 30
Dokulil Miloš 176
Dolník Juraj 11
Dudek-Szumigaj Agnieszka 128
Dunaj Bogusław 63
- Engelking Anna 12, 13, 28, 30, 64, 124, 128
- Farkašová Etela 10
Filan Boris 39, 59
Filipec Josef 15, 167
Findra Ján 11, 71, 72
Fleischer Michael 31, 58
Fras Janina 30, 45, 46
Frazer James George 19, 21, 22
Freud Sigmund 19–21
Fulmeková Denisa 10
Furdík Juraj 72, 176
- Głowiński Michał 147, 183, 185
Godzimirski Jakub 123
Goethe Johann Wolfgang 138
Gondek Anna 14
Grabias Stanisław 74, 79
Graupmann Jürgen 139
Gradečak-Erdeljić Tanja 17

- Grice Herbert Paul 163
Grochowski Maciej 11, 37, 44, 58, 80, 112, 159, 160
Grybosiowa Antonina 58, 81
Grzegorzyczkowa Renata 11, 165
Guiraud Pierre 62
- H**
Habovštiak Anton 17
Hayeková Mária 175, 176
Havers Wilhelm 151
Hevier Daniel 126
Hochel Braňo 17, 32, 37, 81
Horecký Ján 11, 34, 72, 175, 176
- J**
Jacko Jan 44
Jan Paweł II, papież 127, 128
Janus Elżbieta 163
Jeník Tomáš 16, 18, 39, 40
Jędrzejko Ewa 160
Just Vladimír 15, 50
- K**
Kania Stanisław 62
Kasprzyk Maria 13
Kita Małgorzata 64
Klimaszewska Zofia 177
Kloch Józef 127
Kolbuszewski Jacek 128
Kopaliński Władysław 27
Kowalikowa Jadwiga 81
Krawczyk-Tyrpa Anna 18, 29, 30, 52, 65, 119, 128, 136, 139
Kreja Bogusław 176
Krupa Viktor 146
Krysin Leonid 16
Krzyżanowska Anna 128
Kuczyńska-Koschany Katarzyna 64
Kuna Branko 17, 48
- L**
Łaskowska Elżbieta 46, 51
Laskowski Roman 159
Leech Neil Geoffrey 51
Leinfellner Elisabeth 151
Leszczak Oleg 42, 49
Leszczyński Zenon 18, 25, 30, 32, 66, 151
Lipińska Natalia 40
- Lotko Edvard 166
Lubaś Władysław 75
Luchtenberg Sigrid 151
Lyons John 91, 168, 169
- Ł**
Łuc Izabela 55
- M**
Machek Vacláv 35
Maciaszek Janusz 43
Macsovszky Peter 10
McNair Brian 55
Mańkowska Grażyna 65
Marciniak Renata 128
Maričová Dana 38, 81
Markowski Andrzej 166, 167
Markunas Antoni 16
Masłowska Ewa 13
Michalewski Kazimierz 45, 51
Miodunka Władysław 69, 128, 160
Mistrik Jozef 11, 35, 70, 71, 76, 174, 176
Moskvin Vasilij 16
- O**
Ondráčková Zuzanna 173, 175
Ondrejovič Slavomír 49
Ondrus Pavel 72, 176
- Q**
Quasthoff Uta 46
- P**
Pasini Dinka 17
Patráš Vladimír 17, 37, 81, 112
Pauliny Eugen 155
Pavlovič Josef 166
Pisárčiková Mária 11, 33, 128, 129, 166, 167, 169
Pišťanek Peter 10
Polok Krzysztof 46
Profantová Zuzana 128, 131
Przybylska Renata 114
Puzynina Jadwiga 11, 58
- R**
Rajčanová Alexandra 37
Rejter Artur 75
Rembiszewska Danuta 66
Rokoszowa Jolanta 42
Ružička Ján 153

- Sapir Edward 43
Sawicka Grażyna 11, 14, 36, 41, 42, 157, 158
Schmiedtová Věra 15
Schröder Hartmut 26
Senická Elena 16
Siatkowska Ewa 176
Skarga Barbara 150
Skibińska Elżbieta 139
Skudrzyk Aldona 64
Slančová Daniela 11, 17, 38, 39, 58, 59, 71, 81, 115
Sokolová Miroslava 154
Sontag Susan 118
Straś Ewa 80
Szczęk Joanna 14
Szewcow-Szewczyk Maria 12, 27
Szober Stanisław 12
- Š
Šimková Mária 157
Štolc Jozef 175, 180
Štúr Ludovit 175
Sztadynger Jan Izidor 99
- T
Tarsa Jadwiga 40
Tkaczewski Dariusz 48
Tokarski Jan 11, 62
Tokarski Ryszard 11, 91, 165
- Trnková Jána 176
Trost Pavel 36, 39
Truszkowski Waldemar 13
Tuwim Julian 143
Tyrpa Anna 14, 29, 64
- Ů
Ůličný Oldřich 40
- W
Warchol Stefan 176
Wasilewski Jerzy 19, 26
Waszakowa Krystyna 156
Whorf Benjamin Lee 43
Widlak Stanisław 12, 24, 27, 30, 41, 104, 151
Wierzbicka Anna 75
Witkowska-Michna Franciszka 40
Witkowski Wiesław 17
Wundt Wilhelm 20, 21
Wysoczański Włodzimierz 123, 128
- Z
Zajacová Stanislava 173, 175
Zaturecký Adolf Peter 10, 110
Zgółka Tadeusz 14, 41
Zima Jaroslav 76, 78
Zwoliński Przemysław 12
- Ż
Żmigrodzki Piotr 11, 85, 160

Mariola Szymczak-Rozlach

Eufemizmy v súčasnej slovenčine

Resume

Predmetom prezentovaného výskumu sú eufemizmy v súčasnej slovenčine z poľskej perspektívy. Eufemizmy stanovia veľmi fascinujúci, dynamický jav a sú objektom záujmu kulturológov, antropológov, etnológov. Eufemizmy (melioratíva) sa v slovenčine považujú za expresívne slová alebo spojenia s kladným citovým zafarbením, a používajú sa ako synonymné výrazy namiesto hrubých alebo vulgárnych pomenovaní, ktoré označujú nepríjemné, negatívne alebo neestetické stránky skutočnosti. Fungujú ako prostriedok na prekonanie jazykovej hrubosti, ktorá vládne v dnešnej jazykovej komunikácii. Okrem čiastkových, podrobných prác venovaných problematike eufemizmov a eufemizácie v slovenčine chýba v lingvistike komplexná monografia.

Táto publikácia vyplní medzeru v slovackých výskumoch v Poľsku a na Slovensku a obsahuje predovšetkým také aspekty výskumu ako sú: definovanie eufemizmov a ich existencia v kontexte pôsobenia tabu a tabuizácie, predstavenie lexikálno-sémantických okruhov vybraných eufemizmov aj jazyková realizácia eufemizmov pomocou: derivácie, deskripcie a substitúcie. Uvedomujeme si, že niekedy sa bude pozeráť z perspektívy porovnávacej poľštiny oproti slovenčine, no úplná konfrontačná analýza nie je predmetom nášho záujmu.

Každá uvedená v publikácii kapitola môže predstavovať osobitnú oblasť záujmu. Hlavným cieľom tejto monografie je vytypovanie tejto kategórie, morfológická, lexikálna a lexikografická klasifikácia eufemizmov spolu s ich kultúrno-spoločenskými podmienkami. Táto práca sa opiera o poznatky vybudované v tradičnom domácom lingvistickom kontexte a predstavuje systemový prístup. Pragmatický prístup vo výskume týchto zaujímavých jednotiek môže byť predmetom aj ďalšieho iného výskumu. Predmetom nášho výskumu sú lexikálne jednotky: výrazy, viacslovné pomenovania, a perifrastické zvraty frazeologickej alebo metaforickej povahy. Je to opis lexikálnych a morfológických jednotiek svojím spôsobom konvenčných, zreteľ' sme nekládli na prípadné jednoduché výskyty týchto zaujímavých jednotiek. V našej práci sa vyskytnú príklady, ktoré patria štandardnej hovorovej forme slovenčiny. Materiál sme získali hlavne zo slovenskeho národného korpusu (SNK) prim-6-0-public-all aj prim-6-img-sk), ktorý obsahuje 1 mld textových jednotiek. Tieto príklady pochádzajú z rôznych textov: literárnych a mediálnych. Obsahujú oficiálne a menej oficiálne eufemizmy. Niektore príklady eufemizmov pochádzajú zo súčasnej slovenskej literatúry a publicistiky.

Nie je možný celý komplexný opis všetkých eufemizmov, pretože eufemizmy tak ako neologizmy sa stále vytvárajú, a tým odražajú novú mimojazykovú realitu. Naším cieľom je zachytenie najdôležitejších tendencií typických pre eufemizáciu v slovenčine.

Mariola Szymczak-Rozlach

Euphemisms in contemporary Slovak language

Summary

The presented book takes up the issue of euphemisms in contemporary Slovak language. Euphemisms are a widespread and, in all likelihood, a very old phenomenon, occurring in every language variety and in each of the styles indicated. They are a vast and exceptionally fascinating field of research, often examined not only by linguists, but also culture scientists, anthropologists, and ethnologists, mainly in the context of the functioning of taboo. Despite considerable interest in the subject, there are only a few fragmentary works on euphemization in the field of Slovak linguistics. These deliberations fill the void in Slovak language studies in Poland and Slovakia.

The author's intent was not to create a comprehensive description of euphemisms, but rather to indicate selected linguistic aspects of the issue – aspects, which seemed significant and distinctive. The publication presents such research aspects of euphemizing lexis as defining euphemisms, their comprehension in the context of the taboo phenomenon, specifying semantic fields of selected euphemisms, and manners in which they are realized linguistically. Each of the chapters can serve as a separate object of more detailed analyses and characteristics. Lexical units are the subject of analysis – single, established tokens, as well as periphrastic, common expressions and terms, of phraseologized or metaphorized nature. Research subject matter has been excerpted from the national corpus of Slovak language, which includes one billion and twenty three million textual units. The selected examples have also been found in literary and press texts. They include euphemisms from both colloquial and official speech. The author attempted to describe these euphemisms not only in the context of the system, but also in view of their cultural and social conditions. She points at distinct changes in quantity and functioning of euphemisms in contemporary Slovak language, which occurred in the early 1990s – their functioning in a new reality, different from that of the times of a joint Czechoslovakian state.

It is impossible to describe the entire range of euphemisms in any given language, since euphemisms (neologisms and nonce words) are constantly created, therefore this work is an attempt to broadly present this complex problematic, and thus become an inspiration to continue research on euphemisms in Slovak language.

Redaktor
Magdalena Białek

Projektant okładki
Aleksandra Gaździcka

Redaktor techniczny
Małgorzata Pleśniar

Korektor
Marzena Marczyk

Łamanie
Alicja Załęcka

Copyright © 2014 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 987-83-8012-273-4
(wersja drukowana)

ISBN 987-83-8012-274-1
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 14,25. Ark. wyd. 19,0. Papier offset.
kl III, 90 g Cena 22 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław